

مقایسه

مناجات‌نامه خواجه عبدالله انصاری
و گلستان سعدی

■ سارا زارع جیره‌نده

دانشجوی دکتری دانشگاه مازندران و دبیر ادبیات مدارس تنکابن

■ چکیده

در کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف، بارها این جمله را خوانده‌ایم که گلستان سعدی به تقلید از «مناجات‌نامه» خواجه عبدالله انصاری نوشته شده اما مجال چندان برای شرح شباهت‌ها و تفاوت‌ها فراهم نشده است. مقاله حاضر در این زمینه که شباهت‌ها و تفاوت‌های دو اثر ماندگار را به لحاظ فرم، محتوا، سبک و آرایه تبیین نماید.

کلیدواژه‌ها: گلستان، مناجات‌نامه، سعدی، خواجه عبدالله انصاری

■ مقدمه

نثر به مناسبت موضوع، شعر می‌آورد. (خطیبی، ۱۳۶۶: ۶۰۰). خواجه عبدالله برای مؤثرتر کردن کلام خود سراسر اثرش رباعیاتی لطیف و پر عاطفه می‌نشانند که خود شاعر آن‌هاست. گاه از قطعه و قصیده و تکبیت‌ها نیز استفاده می‌کند. ابیات، سلیس و روان‌اند و در جهت تحکیم و تأکید معنی به کار گرفته می‌شوند و اگر از متن حذف گردند، خللی به آن ایجاد نمی‌کنند. گاه رباعیات در هر چهار مصراع قافیه دارند:

الهی آنکه تو را شناخت و علم مهر تو بر افراخت، هر چه غیر از تو بود، بینداخت:
«آن کس که تو را شناخت جان را چه کند
فرزند و عیال و خانمان را چه کند
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی
دیوانه تو هر دو جهان را چه کند؟» (ص ۲۶)
محتوای آن، مناجات و بیان حاجات و اظهار عجز و بندگی و ذکر عظمت و جلال خالق به شیوه‌هایی نیکو و عاشقانه است.
شیوه‌هایی چون: پرسش و استفهام انکاری:
الهی چه غم دارد آن که تو را دارد و کرا شاید آنکه تو را نستانند؟ (ص ۳۲)
الهی ما به تو زنده‌ایم هرگز کی میریم؟ ما که بر تو شاد مانیم کی اندوهگین شویم؟ ما که به تو نازانیم، چگونه بی تو به سر آریم؟ ما که به تو عزیزیم، هرگز چون ذلیل شویم؟ (ص ۳۲)
- جسارت عاشقانه که البته به قول عطار «عاشق می‌تواند با معشوق درشت سخنی و گستاخی هم داشته باشد؛ چون محرم و راز دار اوست»:

«گر کند گستاخی ای او را رواست
زانک دایم راز دار پادشاست» (عطار، ۱۳۷۴: ۱۵۷)

ادامه مطلب در وبگاه مجله

فرزند و عیال و خانمان را چه کند
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی
دیوانه تو هر دو جهان را چه کند؟» (ص ۲۶)
محتوای آن، مناجات و بیان حاجات و اظهار عجز و بندگی و ذکر عظمت و جلال خالق به شیوه‌هایی نیکو و عاشقانه است.
شیوه‌هایی چون: پرسش و استفهام انکاری:
الهی چه غم دارد آن که تو را دارد و کرا شاید آنکه تو را نستانند؟ (ص ۳۲)
الهی ما به تو زنده‌ایم هرگز کی میریم؟ ما که بر تو شاد مانیم کی اندوهگین شویم؟ ما که به تو نازانیم، چگونه بی تو به سر آریم؟ ما که به تو عزیزیم، هرگز چون ذلیل شویم؟ (ص ۳۲)
- جسارت عاشقانه که البته به قول عطار «عاشق می‌تواند با معشوق درشت سخنی و گستاخی هم داشته باشد؛ چون محرم و راز دار اوست»:

اثر ماندگار سعدی، «گلستان» قرن‌هاست در قلب و ذهن مردم جای گرفته است و ۳۸ تقلید از آن در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، از اولین آن‌ها که «ترهه‌الارواح» امیر حسینی هروی غوری تا آخرین آن‌ها که «التفصیل» فریدون توللی است، خود گواه آن است (غلامی و کیانیان، ۱۳۸۹). این منبع و معدن غنی خود مایه از معدنی دیگر گرفته است که آشناترین آن‌ها «مناجات‌نامه» خواجه عبدالله انصاری است. توجه اکثر مؤلفان و محققان به گلستان و نظیره‌های بعد از آن معطوف شده است و جا دارد که به نظیره‌های پیش از گلستان نیز به همان نسبت توجه شود. در این وجیزه سعی شده است گلستان و مناجات‌نامه از لحاظ فرم و محتوا و سبک و آرایه مقایسه شوند و نقاط اشتراک یا اختلاف آن‌ها بیان گردد.

■ محتوای مناجات‌نامه

مناجات‌نامه اثر ارزشمند خواجه عبدالله انصاری رساله‌ای در حدود ۵۰ صفحه به نثر مسجع و نظم است. گویا «او نخستین کسی است که در میان

■ منابع

۱. سعدی شیرازی، شیخ مصلح‌الدین؛ کلیات، قفقوس، تهران، ۱۳۷۱.
۲. انصاری، خواجه عبدالله؛ مناجات‌نامه، گردآوری منصورالدین خواجه نصیری، اقبال، تهران، ۱۳۷۲.
۳. شمیسا، سیروس؛ بیان و معانی، فردوس، تهران، ۱۳۷۹.
۴. بهار، محمد تقی؛ سبک‌شناسی، سپهر، تهران، ۱۳۴۹.
۵. خطیبی، حسین؛ فن نثر در ادب فارسی، زوار، تهران، ۱۳۶۶.
۶. شمیسا، سیروس؛ سبک‌شناسی نثر، میترا، تهران، ۱۳۸۶.
۷. صفای ذبیح‌الله؛ تاریخ ادبیات در ایران، فردوس، تهران، ۱۳۸۶.
۸. زیدری نسوی، شهاب‌الدین محمد؛ نفیة المصنوع، به کوشش امیر حسین یزدگردی، نشر ویراستار، تهران، ۱۳۷۰.
۹. نیشابوری، شیخ‌فریدالدین محمد؛ منطق الطیبی، به اهتمام سید صادق گوهرین، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.

■ مقاله

۱. رضوانیان، قدسیه، خوانش گلستان سعدی براساس نظریه تقابل‌های دوگانه. www.Noormagz.com
۲. غلامی، ذوالفقار و فریبا، کیانیان «مقایسه منشآت قائم مقام و گلستان سعدی فنون ادبی (علمی و پژوهشی) دانشگاه اصفهان، سال دوم، شماره ۱ بهار و تابستان ۸۹.